

Unutulan Değerlerimizden Hattat Karînâbatlı Hasan Hüsnü Efendi

Muhittin Serin*

A Neglected Cultural Treasure: Calligrapher Karînâbatlı Hasan Hüsnü Effendi

This biographical sketch of Hasan Hüsnü Effendi, which also includes information about his artistic personality and the students he trained, is based on records contained in the Archive of Istanbul Judicial Registers. Well-trained in the educational and instructional curricula of the day and a member of the class of religious scholars, Hasan Hüsnü Effendi attended classes in calligraphy under the Üsküdar Mawlawî sheikh, Zeki Mehmed Dede, from whom he received his diploma, and became one of the best representatives of this art. Hasan Hüsnü Effendi, who taught the Persian style of calligraphy (nasta'lık, or naskh-i ta'lik) in the law school (Medresetü'l Kuzat), trained a number of artists like Hulusî Yazgan and Kemal Batanay and attained a place of importance in the history of the Turkish art of calligraphy.

İslâm sanat ve bilim dünyasında, gelenekleri koruyan büyük ustalar yanında yetişmiş, ortak değerlerde birleşerek bir ekol içinde erimiş ve sadece ismi kalmış sanatkârlar vardır. Bağlı buldukları üslûbu ve onun inceliklerini her asırda büyük bir titizlikle koruyarak canlı tutan bu sanatkârlar, geleneksel sanatların yozlaşmadan devamını sağlayarak çok önemli bir görevi yerine getirmişlerdir. Ne yazık ki bu hüviyetle pek çok üstadın hayatını, ruh ve fikir dünyalarını, çalışma metotlarını aydınlatacak yeterli bilgiler henüz elde yoktur. Onların sanat devrelerini yakinen takip eden talebeleri, karşısında buldukları sanat güzelliklerinin câzibesine kapılmışlar, müşâhedelerini tespit etme ihtiyacını duymamışlardır. Ayrıca müze, kütüphâne ve arşivlerin tasnif, kataloglama ve modern düzenlemelerinin de yapılmamış olması, tarihten gelen değerlerin gizli kalmasına ve kaybolmasına sebep olmuştur.

Geleneksel Türk-İslâm sanatları riyâsız, aşk ve imanla elden ele devredilmiş bir emanettir. İlim, sanat ve ahlâk bakımından kargaşanın hüküm sürdüğü buhranlı

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

dönemlerde şahsiyetleriyle öne çıkan sanatkârlar, yaralandığı halde fakat dimdik ayakta duran ve bayrağını sınıksız tutan bir er gibi bu emaneti bir başka kahramana devretmişlerdir. Değer hükümlerinin değiştiği, sanat zihniyetimizin Batı'ya yöneldiği bir devirde yaşayan ve hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan âlim ve sanatkâr Hasan Hüsnü Efendi, ta'lik hattını mekteplerde ve özel olarak yetiştirdiği talebeleriyle XX. asra taşıyan böylesi üstatlarımızdandır.

İstanbul Şeriye Sicilleri Arşivi'nde yürüttüğümüz araştırmalar sonucu ulaştığımız dosyasından hayatı hakkında şimdiye kadar bilinmeyen, şahsî ve resmî bilgiler elde edilmiştir.

el-Hâc Hasan Hüsnü Efendi, bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Karînâbat'ta 1256 (1840) yılında doğdu. Bu kasabadaki Hüseyin Çelebi Medresesi Müderrisi Abdülvehhâb Efendi'nin oğludur. İlk eğitim ve öğrenimini Karînâbat'ta elde ettikten sonra 1273'te (1856) İstanbul'a giderek Fâtih Camii'nde Huzûr-ı Hümâyûn hocalarından Ali Efendi'den Arapça ve dinî ilimler öğrenerek icâzet aldı. Bu sırada hat sanatına karşı alâka duydu. Üsküdar Mevlevîhânesi Şeyhi, Mirza Âkâ'nın¹ yetiştirdiği Mehmed Zeki Dede'den² İran tarzında ta'lik yazı meşk etti. Yazı sanatının nazarı ve amelî inceliklerini öğrendikten sonra icâzete hak kazandı. Gayret ve kabiliyetiyle de devrinin güzel ta'lik yazarları arasında iyi bir mevki elde etti³.

Hasan Hüsnü Efendi dinî ilimlerdeki başarısı ve hat sanatındaki kabiliyeti dolayısıyla ilmiye sınıfına girerek çeşitli görevlerde bulundu ve bu yolda yüksek ilmî rütbelere kazandı. İstanbul Şeriye Sicilleri Arşivi'nde bulunan dosyasında (nr. 12) aldığı görevler şöyle kaydedilmiştir: 1285'te (1868) babası Abdülvehhab'ın ölümü üzerine münhal bulunan Karînâbat Hüseyin Çelebi Medresesi Müderrisliğine tayin edildi. On yıl bu görevi ifadan sonra tekrar İstanbul'a gitti ve 1295'te (1878) Fetvâhâne'de göreve başladı.

5 Recep 1297'de (13 Haziran 1880) Ezine Niyâbet-i Şeriyyesi'ne tâyin edildi. Burada iki yıl, üç ay süren görevden sonra tekrar İstanbul'a döndü ve Fetvâhâne'de

1 Mirza Âkâ Afşar (Sâhib-i Kalem) Rûmiyye, yani Azerbaycan halkındandır. Doğum ve ölüm tarihi belli değildir. İstanbul'a yerleşti. İran'ın güzel ta'lik ve ince ta'lik yazar hattatlarından idi. II. Abdülhamid Han'ın saray kâtipleri arasında görev yaptı. Ayrıca kendisine sipariş edilen önemli kitapları istinsah ile de meşgul oldu. İstanbul'da onun hattıyla pek çok taşbaskı kitap basıldı. Güzel ince ta'lik hatla yazdığı 'Sa'dî'nin *Gülîstan* (1291) ve *Nasihatü'l-mülûk* adlı eserleri basıldı. Mehdi Beyânî, *Ahvâl ü Âsâr-ı Hoşnûvisan*, Tahran 1358, c. I, s. 4-5; Habîbüllah Fezâilî, *Atlas-ı Hat*, İsfahan 1362, s. 559; Ali Rahcîrî, *Tezkire-i Hoşnûvisan-ı Muasır*, Tahran 1364, s. 53-54).

2 Şeyh Mehmed Zeki Dede, Mehmed Refik Efendi'nin oğludur. Bursa'da doğdu. Eğitim ve öğrenimini Bursa'da tamamladıktan sonra imamlık ve Mahkeme-i Şeriyye kâtipliği görevlerinde bulundu. Bursa Mevlevîhanesi Şeyhi Mehmed Dede'ye (ö. 1248/1832) intisap ederek çile çıkardı. Mirza Âkâ Afşar'dan İran üslûbunda talik yazısını meşk ederek icâzet aldı. 1854'ten sonra İstanbul'a gitti. Yusuf Kâmil Paşa'nın konağında ücret karşılığı Mesnevî okuttu. Kitap istinsahı ve güzel hat levhaları yapmakla meşgul oldu. Fetvâhâne'ye ta'lik hattı hocası oldu. 1874'te Üsküdar Mevlevîhanesi Şeyhliği'ne tayin edildi (Habîb, *Hat ve Hattâtan*, İstanbul 1306, s. 249; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, İstanbul 1308, II, 429; Şehabettin Uzluç, *Mevlevilikte Resim Resimde Mevleviler*, Ankara 1957, s. 74-75; İbnülemin, *Son Hattatlar*, İstanbul 1970, s. 639-643; Mustafa Özdamar, *Dersaadet Dergâhları*, İstanbul 1994, s. 238; Ali Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, İstanbul 1999, s. 186).

3 *İstanbul Şeriye Sicilleri Arşivi*, Dosya, nr. 12.

22 Ağustos 1883'te İ'lâmât-ı Şeriyye Umûr-ı Tahrîriyye Muavin-i Sânîsi olarak vazifeye başladı. 1305'te (1888) 500 kuruş maaşla Fetvâhâne Müsevvidliği'ne tayin edildi. Memuriyetine ilave olarak 1 Kânunuevvel 1298'de (13 Aralık 1882) Nüvvâb Mektebi'ne aylık 244 kuruş maaşla ta'lik hocası tayin edilerek İstanbul Müderrisliği'nde, 2 Zilhicce 1295'te (27 Kasım 1878) İbtida-yı Hariç, 23 Zilkâde 1304'te (13 Ağustos 1887) Hareket-i Hariç, 13 Cemaziyelahir 1309'da (13 Ocak 1892) Hareket-i Dahil, 25 Şevval 1314'te (29 Mart 1897) Mûsıla-i Sahn (Tetimme-i Fatih), 17 Safer 1316'da (6 Temmuz 1898) Sahn-ı Seman, 1318'de (1900) Hareketi Altmışlı'ya terfi etti.

19 Mart 1904'te Trabzon mevleviyeti tevcih olundu. 14 Eylül 1909'da İ'lâmât-ı Şeriyye Odası Birinci Sınıf Müsevvidliği'ne terfi etti ve maaşı 1500 kuruşa yükseldi. 20 Haziran 1912'de emekliye ayrıldı. 3 Muharrem 1333'te (22 Kasım 1914) vefat etti⁴ ve Fatih Camii Hazîresi'ne defnedildi. Yaptığımız araştırma sonunda kabrinin bugün mevcut olmadığı anlaşılmıştır.

İran üslûbunda ta'lik yazısını zamanında güzel yazan hattatlarımız arasında yer alan Hasan Hüsnü Efendi, sahip olduğu ilmi seviyesinden ziyade Medresetü'l-kuzât ve Mekteb-i Nüvvâb'da uzun müddet yürüttüğü ta'lik hattı hocalığı ve hususî olarak yetiştirdiği talebeleriyle hat sanatı tarihimizde önemli bir yere sahiptir. Ta'lik ve ince ta'lik (hatt-ı kitabet) yazı, Osmanlı ilmiye sınıfının resmî yazısıdır. Arşivden aldığımız örnekte de görüldüğü gibi Bâb-ı Meşîhat'in bütün resmî yazışmaları, şeyhülislâm fetvaları, kadı arzları, şer'iyye sicilleri ta'lik hattıyla yazılmıştır. Bu sebeple ilmiye sınıfına girecek talebelerin Nüvvâb Mektebi öğrenim programlarında hüsn-i hat, bilhassa ta'lik yazı öğrenmeleri mecburî idi. Talebeler, sanat seviyesinde olmamakla berâber, yazı usul ve kaidelerini öğrenir, güzel yazı zevk ve disiplini alırlardı. Ayrıca bunlardan meraklı ve kabiliyetli olanlar seçilir, yazıyı ilerletir, hatta aralarında icazet alanlar da olurdu. Çöküş ve çözülme devri olmasına rağmen, bu yıllarda Osmanlı Devleti'nin diğer eğitim ve öğretim kurumlarında da sanat terbiyesine önem verilmiş, bu meyanda güzel yazı, ders programlarında yer almıştır.

Hasan Hüsnü Efendi'den ta'lik meşk ederek icazet alan, yazısını ilerleten ilmiye sınıfı içinde tespit edebildiğimiz şahsiyetler şunlardır: Kibâr-ı müderrisinden İstanbullu Hafız Ahmed Memduh Efendi (d. 1286/1869)⁵; Müderris Ahmed Hamdi Efendi (d. 1294/1877)⁶ Kâdirî şeyhlerinden İstanbullu Ahmed Muhyiddin Efendi (d. 1269/1851)⁷ Müderris İstanbullu Halil Efendi (1866-1918)⁸, kibâr-ı müderrisinden İstan-

4 *İstanbul Şeriye Sicilleri Arşivi*, Dosya, nr. 24; İbnülemin, a.g.e., s. 550.

5 Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul 1980, I, 180-181; *İstanbul Şeriye Sicilleri Arşivi*, Dosya, 485, Defter, II, s. 125.

6 Ayrıca sülûs ve nesih yazılarını da Filibeli Arif Efendi'den öğrenerek icazet almıştır. Sadık Albayrak, a.g.e., II, 150, 151, *İstanbul Şeriye Sicilleri Arşivi*, Dosya, 408, Defter, c. II, s. 249.

7 Ayrıca Hattat Sami Efendi'den de Türk ta'lik tavrını öğrendi. *İstanbul Şeriye Sicilleri Arşivi*, Dosya, 171, 1128; Sadık Albayrak, a.g.e., I, 186.

8 *İstanbul Şeriye Sicilleri Arşivi Defteri*, c. IV, s. 50; Sadık Albayrak, a.g.e., II, 44, 45.

bullu Mehmed Âsaf Efendi (d. 1293/1877)⁹, kibâr-ı müderrisinden İstanbullu Mehmed Nûri Efendi (d. 1878)¹⁰.

Başlangıçta hat öğrenimini, Hasan Hüsni Efendi'den meşk ederek icazet almış iki büyük hat üstadı vardır: Türk tavrı ta'lik yazıyı Sami Efendi'ye de devam ederek onun hayru'l-halefi olan Hulusi Efendi¹¹ (Yazgan) (1869-1940); sülüs ve nesih yazıları Filibeli Arif Efendi'den meşk edip Türk hat ekolünü Kahire'de açtığı medreselerde öğretmek İslâm âleminde yayılmasına büyük hizmetleri geçen Hattat Aziz Efendi (Aktuğ) (1872-1934)¹². Ayrıca Türk ta'lik tavrını Hulûsi Efendi'den öğrenen Tanburî Hafız Kemal Batanay (1893-1981)¹³, Sultan Selim Camii Baş İmamı Reisülkurra Hamdi Efendi (d. 1877)¹⁴, Muallim Bahaeddin Bey (d. 1295/1878)¹⁵ ve Kastamonu İmam-Hatip Mektebi Müdürlüğü'nde bulunmuş Mehmed Vasfi Efendi (1868-1925)¹⁶ Hasan Hüsni Efendi'den ta'lik hattını meşk etmiş ve icâzet almış hattatlar arasındadır.

Müze ve koleksiyonlarda pek az yazı örnekleri görülen Hasan Hüsni Efendi'nin şahsiyeti, daha çok hocalığı, hat sanatının tarihten gelen geleneksel kural ve değerlerinin canlı tutulması, korunması ve yayılması, üslup sahibi üstatların yetişmesine zemin hazırlaması hususunda yaptığı büyük hizmetleriyle öne çıkar. Hat Sanatı Hasan Hüsni Efendi gibi şahsiyetlerin gayretiyle günümüze yozlaşmadan ulaşmıştır.

9 *İstanbul Şeriye Sicilleri Arşivi Dosyası*, 278, *Defter*, c. VII, s. 59; Sadık Albayrak, *a.g.e.*, III, 108, 109.

10 *İstanbul Şeriye Sicilleri Arşivi Defteri*, II, 43; Sadık Albayrak, *a.g.e.*, IV, 32, 33.

11 Muhittin Serin, *Hulûsi Efendi'nin Talik Meşk Murakkası*, İstanbul 1999; İbnülemin, *a.g.e.*, s. 557.

12 Muhittin Serin, *Hattat Aziz Efendi*, İstanbul 1988; İbnülemin, *a.g.e.*, s. 68.

13 Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul 1999; s. 270-273; İbnülemin, *a.g.e.*, s. 577-579.

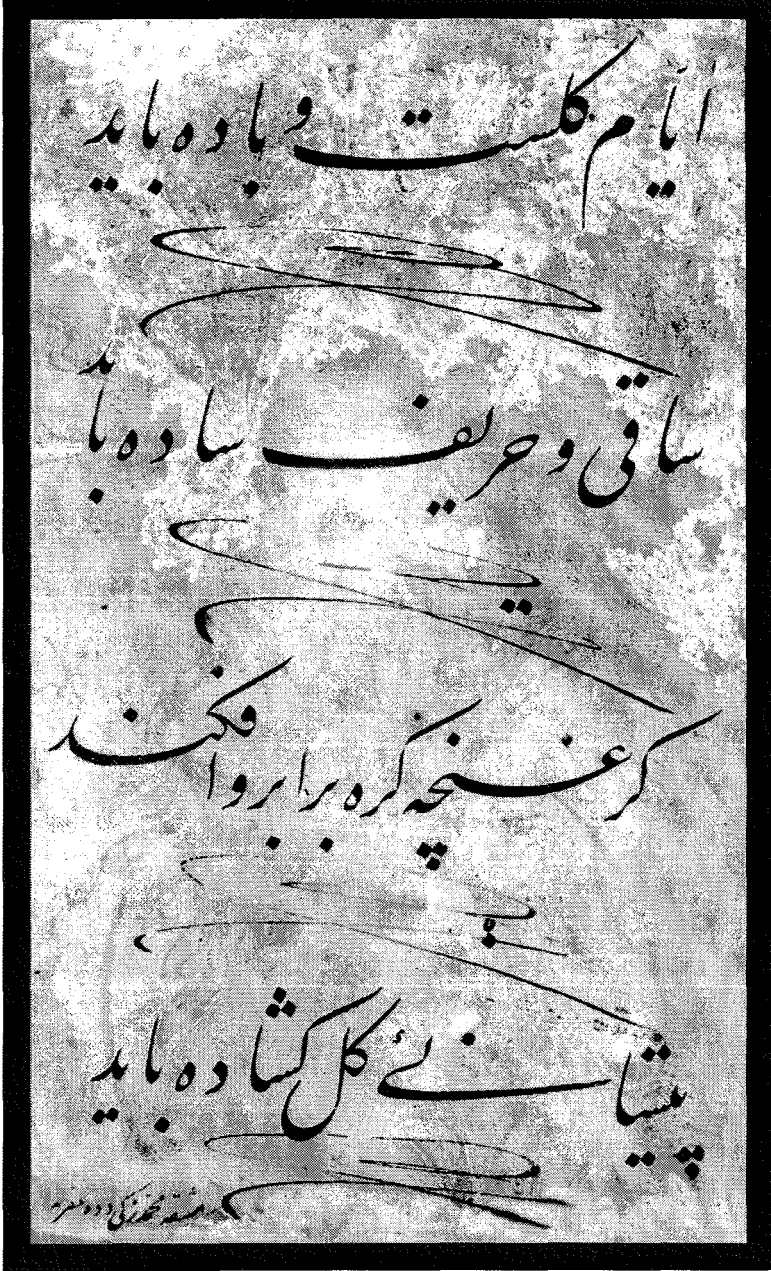
14 İbnülemin, *a.g.e.*, s. 114.

15 İbnülemin, *a.g.e.*, s. 75.

16 İbnülemin, *a.g.e.*, s. 634.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
عِزِّ مَآءِ حَرَمِ النَّبِیِّ
نُورِ دَهْرِ حَرَمِ نَبِیِّ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
پیش که گم نیست ز دوین کون
اگر سببش بر دینا نه کرد
چشمه میبش ز لال حیات
هر نفس را پی جاد و و شان
طریقه شب ز کعب روی چو بسم
شانه ان طریقه عنبر شمیم
فهم ذوی النبیة نبیا بسم
حصه ان در دل عرش عظیم
با تو کند عذر یا ضعیف بسم
میطلبد رحمت و فضل بسم
دیدم همان دیده عقل سلیم

Hasan Hüsnü Efendi'nin, ince ta'lik hatla yazdığı
Molla Cami'nin Besmele Kasidesi (Muhittin Serin Koleksiyonundan)

Hasan Hüsnü Efendi'nin Hocası Zeki Dede' nin Talik Meşk kıtası
(Muhittin Serin Fotograf Koleksiyonundan)